

**О. І. Шилюк,**  
Наукова бібліотека  
Чернівецького національного університету  
ім. Юрія Федьковича

### **СТВОРЕННЯ ЦИФРОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ЯК ФАКТОР ЗБЕРЕЖЕННЯ РІДКІСНИХ ВИДАнь**

*Представлено історію Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету (ЧНУ) ім. Ю. Федьковича в аспекті формування унікального фонду рідкісних та цінних видань, книжкових колекцій. Розглянуто впровадження оцифрування видань з метою забезпечення збереження наукового об'єкта, що є національним надбанням, та активізації його використання.*

*Представлена история Научной библиотеки Черновицкого национального университета (ЧНУ) им. Ю. Федьковича в аспекте формирования уникального фонда редких и ценных изданий, книжных коллекций. Рассмотрен вопрос внедрения оцифровки изданий с целью обеспечения сохранности научного объекта, являющегося национальным достоянием, и активизации его использования.*

Наукова бібліотека Чернівецького національного університету є однією з найстаріших і найцінніших бібліотек України. Особливий історичний шлях, який пройшла ця книгозбірня за останні 150 років від Крайової до Наукової бібліотеки Чернівецького університету, наклали свій відбиток на специфіку та оригінальність її фондів. Безумовно, все це безпосередньо пов'язано також і з особливостями історичної долі Буковини.

З середини XIX ст. Буковина була окремим коронним краєм – герцогством Буковина. На той час тут було чимало урядовців, освічених та інтелігентних осіб, які прагнули позитивних змін у краї з тим, щоб зменшити гостроту соціально-політичних і економічних проблем. Одними із традиційних шляхів, які уможлилювали розв'язання подібних питань, були освіта і виховання. Бібліотеці тут відводиться особливе місце. Крайовий президент Буковини Адальберт фон Геннігер (1849 – березень 1853 р.), приділяючи освіті значну увагу, надав допомогу у створенні Крайової бібліотеки.

20 квітня 1851 р. відбулися збори ініціативної групи, на яких вирішили утворити «Товариство Крайової бібліотеки», склад якого було затверджено Міністерством культури Австрії 18 травня 1851 р. Перед-

бачалося, що бібліотека повинна стати осередком культури для широких верств населення, відкритим для всіх і кожного, безкоштовним і доступним. Відкриття бібліотеки планувалося на 23 січня 1852 р., однак через проблеми з приміщенням відбулося лише 29 вересня 1852 р. З часом бібліотека розмістилася у невеличкому приміщенні на вул. Панській, 41 (вул. О. Кобилянської). 10 листопада 1852 р. фонд бібліотеки налічував 471 примірник книг, а станом на 1 січня 1853 р. – 543 примірники книг та 20 підшивок періодичних видань.

На початку 70-х років XIX ст. перед Чернівцями постала цілком реальна можливість стати університетським містом. Для втілення цієї мрії в життя Відень поставив перед Чернівцями ряд вимог, однією з яких була згода виконавчого відділу крайового сейму на підпорядкування Крайовій бібліотеки університетові. Буковинці з готовністю пішли на це.

4 жовтня 1875 р. Крайова публічна бібліотека Буковини стала університетською. Все майно бібліотеки було передано університету. За інвентарним обліком фонд нараховував 15 544 примірники видань.

Уряд виділив кошти на придбання необхідної для навчання студентів літератури. За ці кошти закупили декілька приватних бібліотек у Мюнхені, Лінці, Празі, Відні та інших містах. Наприкінці 1875 р. університетська книгозбірня мала у своїх фондах понад 31 тис. томів. У 1875-1882 рр. відомий громадський діяч Буковини Михайл Зотта передав у бібліотеку добірку книг із правознавства у кількості 200 томів. Залишив власний слід в історії бібліотеки і перший ректор Чернівецького університету Костянтин Томашук. Завдяки подарункові його вдови свого часу утворено окремий відділ фонду під номером 91 «Бібліотека Томашука», який налічував 2 249 томів, 81 підшивку й 51 таблицю.

Слід згадати і про дар його величності цісаря Франца Йосифа. Він налічує 1 056 томів, серед яких унікальні видання – Dante “*Le Purga-torie et le Paradis*” із прижиттєвими гравюрами неповторного французького художника Огюста Доре та “*Winkelmanns Werke*” (Дрезден, 1808). Останні – із бібліотеки французької імператриці Марії Луїзи, дружини Наполеона I. На корінцях книг витіснені золотом французька корона та вензелі ML.

Значна кількість наукових та науково-методичних праць викладачів чернівецьких реальних шкіл, гімназій та університету займали гідне місце на полицях книгозбірні. Серед них варті уваги праці видатних істориків Раймунда Фрідріха Кайндля, Йоганна Полека, Фердінанда Ціглауера, знавців слов'янської філології Омеляна Калужняцького, Степана Смаль-Стоцького, румунського мовознавця Секстіла Пушка-

ріу, математика Ганса Гана, правознавця Євгена Ерліха та багатьох інших відомих науковців.

Приєднання Буковини до складу Румунії у 1918 р. спричинило зміни у багатьох галузях суспільного життя краю. 12 вересня 1919 р. ухвалено декрето-закон про румунізацію Чернівецького університету. 24 вересня того ж року в Синодальній залі резиденції митрополита відбулося урочисте відкриття румунізованого університету.

Свої особливості мали заходи з поповнення фондів бібліотеки. Так, відповідно до закону № 5089 від 27 листопада 1922 р. вона отримувала безкоштовно по два примірники друкованої продукції всіх видавництв Румунії. Крім того, до неї надходило багато цінної літератури з-за кордону, зокрема з Франції, Італії, Німеччини, СРСР та ін. Надсилалися й видання Ліги Націй. За своїм багатством фонди університетської книгозбірні посідали друге місце в Румунії, поступаючись лише фондам бібліотеки Академії Румунії.

Після встановлення радянської влади на Буковині постановою Раднаркому УРСР від 13 серпня 1940 року Румунський університет перейменовано на Чернівецький державний університет (з українською мовою навчання). Радянський уряд виділяв значні кошти на придбання літератури. На 15 листопада 1940 р. бібліотека одержала 13 489 прим. видань, в тому числі – 1 748 прим. з університетів СРСР, 1 985 прим. – з АН УРСР.

У 1945-1952 рр. бібліотека Чернівецького університету одержувала безкоштовний обов'язковий примірник. Одним із джерел поповнення бібліотеки стає книгообмін з бібліотеками Радянського Союзу і зарубіжних країн, а також подарункові надходження від великих бібліотек країни.

Цей невеличкий історичний екскурс яскраво ілюструє, як за більш ніж півтора столітню історію бібліотеки в її фондах було зібрано унікальну колекцію видань.

У 1986 році створюється відділ рідкісних та цінних книг, фонд якого на 01.01.2005 р. нарахував 70 337 прим. видань XV–XXI ст.: рукописи, інкунабули, палеотипи, стародруки, видання Ельзевірів, Етьєнів, Фробена, Паризької Королівської друкарні, сучасні видання та ін. Є 18 українських стародруків, у тому числі «Апостол» Михайла Сльозки 1654 р., «Зерцало богословия» Кирила Ставровецького 1618 р., «Беседи на деяния святых апостолов» Іоанна Златоуста 1624 р., «Меч духовный» Лазаря Барановича 1666 р., «Грамматика польская» Максима Семігінського 1781 р. Тут зберігаються колекція Габсбургів, особис-

ті бібліотеки першого ректора Чернівецького університету К. Томашука, професорів Є. Козака, І. Чередниченка, І. Співака, буковинського педагога і громадського діяча І. Карбулицького, бібліотека та архів видатного українського філолога В.І. Сімовича та ін.

У 2002 р. «Фонд рукописів, стародруків, рідкісних видань» та фонд «Буковинензія» Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича визнано науковим об'єктом, що становить національне надбання (розпорядження Кабінету Міністрів України № 472-р. від 19.08.2002). Розроблено перелік заходів з його збереження на період 2003–2006 рр.

Активізовано роботу з популяризації Фонду. Щорічно організовується близько 15 виставок, на яких представляється понад 300 прим. видань. У 2003, за підтримки Посольства ФРН в Україні та Фонду Роберта Боша (Штутгарт), започатковано проект «Відкрита бібліотека» – книги з фондів Наукової бібліотеки Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича.

Визначено пріоритетні напрями роботи з Фондом – науковим об'єктом, що становить національне надбання:

- ремонт документів;
- покращення умов зберігання;
- створення цифрової колекції.

Щорічно Міністерством освіти та науки України виділяються кошти згідно з запланованими заходами. Так, наприклад, отримано:

**2003 р.** – 16 400 грн. на палітурні матеріали;

**2004 р.** – 18 740 грн. – на придбання цифрового фотоапарата, комп'ютера, матеріалів для палітурних робіт, для ремонту книжкових стелажів. Профінансовано відрядження 2-х працівників до Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського (м. Київ).

**2005 р.** – передбачено 15 500 грн. на палітурні матеріали, ремонт освітлювальної мережі, придбання металічних стелажів.

На період 2006-2007 рр. підготовлено план робіт зі збереження наукового об'єкта (поточний ремонт документів, приміщень, де зберігається фонд, придбання стелажів та книжкових вітрин, кондиціонерів, комп'ютерів, створення цифрової колекції та електронного каталогу на Фонд та ін.).

У комплексі всіх заходів щодо збереження фонду основним напрямом є оцифрування цінних, рідкісних видань та найбільш значущих у науковій та навчальній діяльності університету. Лише повномірною реалізацією цього напрямку забезпечить збереженість унікальних доку-

ментів та колекцій і в той же час зробить можливим доступ до них широкого кола користувачів.

У 1998 р. в Чернівецькому університеті було започатковано проєкт «Цифрова бібліотека», в якому значне місце займали видання відділу цінних і рідкісних книг Наукової бібліотеки. Дана колекція мала презентаційний характер: електронний каталог, мережева пошукова система та 4-5 зображень книги (обкладинка, титульна сторінка, ілюстрації, мініатюри та ін.). Оброблено 135 документів (понад 1 тис. зображень). Додатково сфотографовано понад 1 тис. документів (понад 2,6 тис. зображень).

Даний проєкт не міг повною мірою забезпечити потреби у використанні видань відділу цінних та рідкісних книг. Тому з 2004 року розпочато формування повнотекстової електронної колекції

Однією з головних проблем проведення робіт у даному напрямі є відсутність у бібліотеці необхідного технічного обладнання для оцифрування документів. Вартість такого обладнання (OMNISCAN, Вооксору, Воокеуе та ін.) становить від \$30 до \$50 тис., і, відповідно, бібліотека сьогодні не в змозі його придбати.

Власними силами було розроблено і виготовлено комплекс для здійснення оцифрування, до складу якого входить стіл із механізмом важелів для вирівнювання документа («книжкова коліска»), система освітлення, цифровий апарат з механізмом для пересування у вертикальному та горизонтальному напрямках, комп'ютер (див фото).



Підготовлено документи які регламентують роботи з оцифрування документів, координують діяльність працівників різних підрозділів бібліотеки та університету, яких залучено до цього процесу.

Основні об'єкти оцифрування – документи, що найчастіше видаються, місцева найстаріша газета „Буковина”, найбільш цінні та раритетні видання.

На сьогоднішній день повністю підготовлено повнотекстові версії 4-х документів:

➤ Kaindl R.F., Manastyrski A. Die Rutenen in der Bukowina. Th. 1. – Czernowitz: H. Cropp, 1889. – 87 s.

➤ Kaindl R.F., Manastyrski A. Die Rutenen in der Bukowina. Th. 2. – Czernowitz: H. Cropp, 1890. – 92 s.

➤ Kaindl R.F. Geschichte der Bukowina. Absch.1. Von den ältesten Zeiten bis zu den Anfängen des Fürstenthums Moldau (1342). – Czernowitz, 1896. – 35 s.

➤ Kaindl R.F. Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart. – Czernowitz, 1908. – 231 s.)

Також підготовлено, але ще не оброблено, 3 видання. Триває робота над оцифруванням підшивок газети «Буковина» за 1885 р.

За запитом інших установ готуються цифрові копії видань, що відсутні в їхніх фондах, які також будуть включені в електронну колекцію. В 2005 році на прохання науковців університету м. Грац (Австрія) було оцифровано видання для поширення серед бібліотек Австрії та Німеччини – **Jubiläums = Festschrift der „Akademischen Lesehalle“ an der k.k. Franz=Joseph=Universität in Czernowitz. – Czernowitz, 1900. – 46 с.** (Дарчий напис: «*Посвята газеті Czernowitzer Zeitung з проханням поширити відомості про цю книгу від „Академічної читальні”.* Голова – Макс Перелитайн, студент юридичного факультету»)

Подальшим напрямом роботи є об'єднання цифрової колекції з електронним каталогом бібліотеки та виставлення цих видань, спочатку – в електронній мережі університету, згодом – в Інтернеті.

